

Տ. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Գ. ԿԵՍԱՐԱՑԻ

154. Սոյ ժողովին միւս գործն եղաւ նոր կաթողիկոսի ընտրութիւնը, որ եղեւ նոյն ինքն ժողովին զահերէցը, Կոստանդին եպիսկոպոս Կեսարիոյ կամ Կեսարացի Կոստանդին եպիսկոպոս: Կ'երևի թէ ծաղկազարդին գումարուած ժողովը հապճէպով աւարտեց իւր գործերը, այնպէս որ յաջորդ կիրակիին (1307 մարտ 26) նորընտիր հայրապետը կարող եղաւ զատկական հանդիսութիւնները կատարել: Կաթողիկոսի ընտրութիւնը առիթ կ'ընծայէ մեզի զննելու թէ 1307-ին ընտրուած Կոստանդինը, 1286-ին ընտրուած և 1289-ին մերժուած և Լամբրոնի մէջ բանտարկուած Կոստանդինի հետ նոյն անձն է: Նոյնութիւնը պաշտպանած է Չամչեան (Չմչ. Գ. 311), և անոր հետեւած են Քարէլլէթթի (Պէրօլ. Բ. 763) և Ալիշան (Սիսուան 106), և ուրիշ պատմութիւն գրողներ: Սակայն մեր կարծիքով Կեսարացի Կոստանդինը տարբեր է Պրօնագործ Կոստանդինէն, և թէ այս մասին իրաւունք ունին Կալանոս և Սեղբոս, զորս Չամչեան և իւր հետևողները սըխալած կը կարծեն: Մեր կարծիքին առաջին հիմն է, որ 1286-ին ընտրուած Կոստանդինը, ժամանակակիցներէն կոչուած է խորինվանաց առաջնորդ (Օրբ. Բ. 184). կամ Պրօնագործ (Սմբ. 125), այլ ոչ երբէք Կեսարացի, ինչպէս նորեր ուղած են անուանել (Առաք. 335. Չմչ. Գ. 284): Հաւանաբար Կատուկեցի լինելը Կապադովկացի կարծուած և Կեսարացիի փոխուած է: Իսկ 1307-ին ընտրուած Կոստանդինը միշտ Կեսարացի կոչուած է, և ոչ երբէք Պրօնագործ (Սմբ. 127. 130): Եւ ոչ ալ ըսուած է թէ 1307-ին ընտրուածը կանխաւ կաթողիկոսութիւն ըրած մէկն է, և նոյնիսկ Դավրիժեցին, որ Յակոբ Բ-ի աթոռ վերադառնալը կը յիշէ, Կոստանդինի մասին այդպիսի պարագայ մը չյիշատակեր (Առաք.

335): Սմբատ ալ որ ցաւ զգացած է Պրօնագործին անկումին համար, բնաւ անոր վերադառնալուն չակնարկեր, այլ 1307-ին ընտրուած իբր բողոքովին նոր անձ մը կը նկատէ: Իսկ Կեսարացի կոչումը պարզապէս Կեսարիոյ եպիսկոպոս հղած ըլլալէն առնուած է, և այդ տիտղոսով ալ Ստոյ ժողովին մէջ նախագահ բաղմեցաւ (Չամչ. Գ. 307): Ուրիշ փաստ մըն ալ կը քաղենք Օրբելեանէ, սր ժամանակակից է և Պրօնագործէն ձեռնադրուած է, և վերջնոյս արկածներուն հետեւած է, և զայն որոշակի կը զատէ 1307-ին ընտրուած Կոստանդինէն: Պրօնագործին համար կը գրէ թէ գահընկեց ըլլալէ ետքը առանձնացաւ Գլխիբացի եկեղեցին, յետոյ Լամբրոնի մէջ բանտարկուեցաւ, և թէ 1289-էն սկսելով չորս տարի բանտի մէջ մնաց (Օրբ. Բ. 186): Այդ միջոցին Անաւարդեցին կաթողիկոսութիւն վարած է, և իւր օտարներու հետ միութեան նպատակը քաջնելու համար, ընտրութենէն անմիջապէս ետքը նուիրակութեան հանած է Կոստանդին եպիսկոպոս Կեսարու կոչումած անձը, որ բանտարկեալ Պրօնագործը չէր կրնար ըլլալ: Արեւելեաներ սոյն նուիրակին կ'ուզեն յանձնել իրենց ժողովական թուղթը, այլ Կեսարացի նուիրակը ոչ կամէր յանձն առնուի զտարումն Յղթոյն, բաղադրելով պատճառս ինչ (Օրբ. Բ. 194): Այս ա Պրօնագործին ուղղութեան համաձայն չէ:

155. Սկեւռայ սրբարանը կամ մասունքներու պահարանը, Պրօնագործէն շինուած, զոր ընդարձակօրէն կը նկարագրէ Ալիշան (Սիսուան 107), ոչ երբէք կը հաստատէ Պրօնագործին և Կեսարացիին նոյնութիւնը, և ոչ ալ կը ստէ Օրբելեանի պատմածները, ինչպէս կը կարծէ Ալիշան (Սիսուան 106): Սրբարանի շինութեան թուականն է ՉԽԲ 1293, երբ Պրօնագործը, երբեմն միաբան և աշակերտ Հոռմկլայի, և յետոյ նոյն տեղ հովուական աթոռ և գաւազան ստացած, կը գտնուի տեսուչ վանացն Սկեւռայ և առաջնորդ նոյն վիճակին, որ է Լամբրոնի թեմը: Արդ 1293 թուականը ճշտիւ կը պատասխանէ Օրբելեանի յիշած չորեքամեայ (1289—1293) բանտարկութեան վերջանալուն: Ժիշտ ալ Պրօնագործին, նախ շղթայակապ և յետոյ առանց կապանաց, չորս տարի Լամբրոնի մէջ բանտարկուած մնալէն ետքը, Հեթում զայն բանտէն կ'ազատէ և Սկեւռայ վանքը կը ղրկէ իբր առաջնորդ և արքեպիսկոպոս Լամբրոնի: Այս կերպով սրբարանի յիշատակարանին մէջ արդ բառը այժմ իմաստը կը ստանայ, և Օրբելեանի տուած թուականները կը հաստատէ: Իսկ յիշատակարանին ոճը, և Հեթումը պատուով յիշելը, և Հեթումի համար աղօթելը, կատարելապէս կը յարմարի Պրօնագործին անյիշաչար ոգւոյն և առաքինի և հեզահոգի նկարագիրին: Արդէն Օրբելեան պատմած

էր, որ Պրօնագործը նոյն իսկ հայրապետանոցէ մերժուած պահուն հանդիսապէս Հեթումին և իւր Թագաւորութեան համար բարեմաղթութիւններով կ'աղօթէր (Օրբ. Բ. 185):

156. Կրնամք ուրեմն վստահօրէն ըսել թէ Կոստանդին եպիսկոպոս Կեսարիոյ, որ Սոյ ժողովին նախագահեց և նոյն ժողովէն կաթողիկոս ընտրուեցաւ, է նոյն ինքն Անաւարդեցիէն նուիրակ ղրկուած եպիսկոպոսը, և ոչ նոյն պահուն բանտարկուած Պրօնագործ կաթողիկոսը, որ չորս տարի արգելական ապրելէ ետքը, Հեթումի շնորհիւ Սկււռայ առաջնորդ կը լինէր: Դիտելու արժանի է ևս, որ սրբարանի յիշատակարանը, թէպէտ կը պատմէ Հրառակլայի առումը և Ստեփանոս կաթողիկոսին գերութիւնը, և աղօթքներ կ'ընէ Հեթում Թագաւորին համար, բնաւ ժամանակին կաթողիկոսը չի շնորհարար, այսինքն Անաւարդեցիին անունը չտար, քանի որ նա Պրօնագործին յայտնի հակառակորդն էր: Կը դիտեմք ևս, որ Սոյ ժողովին մէջ, ուր բոլոր Կիլիկիոյ եպիսկոպոսները ամբողջաբար ներկայ են, միայն Լամբրոնի եպիսկոպոսը և Սկււռայ առաջնորդը չի շնորհարար, որ մեր տեսութեամբ նոյն ինքն Պրօնագործն էր, և հարկաւ չէր ուզած ժողովին մասնակցել: Կապ թէ ոչ Լամբրոնի աթոռը նախապատիւներէն էր, և մոռցուած չէր կրնար ըլլալ: Վերջապէս վճռական փաստ մըն է, որ Օրբելեան չէր կրնար չճանչնալ իւր ձեռնադրող կաթողիկոսը. և չէր կրնար հետեւապէս զայն շփոթել նուիրակութեամբ եկող եպիսկոպոսին հետ: Այդ քանի որ 1293 թուականին երկու տարբեր Կոստանդիններու միանգամայն գոյութիւնը հաստատուած է, Պրօնագործը Լամբրոնի մէջ բանտարկուած և Կեսարացի իբր նուիրակ Արեւելը շրջագայող, այլևս երկուքը իրարու հետ շփոթել ներեալ չէ, և հետեւեալ 1307-ին կաթողիկոս ընտրուող Կեսարացի Կոստանդին եպիսկոպոսը, նախկին կաթողիկոս Պրօնագործը չէ, այլ նուիրակը: Արդէն Կեսարացի կանուխէն Անաւարդեցիին մտերիմն ու գործակիցն էր, և նորա նպատակին օգնականը, և Հեթում ու Լևոն յարմարագոյն մէկը չէին կրնար գտնալ, որուն յանձնէին Անաւարդեցիին ծրագիրին գործադրութիւնը և հայրապետական աթոռը լատինամիտ ուղղութեան մղելու գործը:

157. Ըստ այսմ, Կոստանդին Գ. Կեսարացին, և ոչ ևս Կոստանդին Բ. Պրօնագործը, Սոյ ժողովոյն ձեռքով կաթողիկոսական աթոռը բարձրացաւ (1307), և զայն կառավարեց տասնուհինգ տարի: Այդ միջոցին եղելութիւնները քաղել ուղելով, նախ պիտի յիշենք Հեթումի ու Լևոնի եղբրական վախճանը: Ծագատկին տարին հանդիպած էր Հրառակլայի առումը: Սոյ ժողովին տարին ալ տեղի ունեցաւ Թագաւորին և Թագաւորահայրին սպանութիւնը:

Սսոյ ժողովը մեծ շփոթ թողուցեր էր ազգին մէջ, վասն զի ոչ միայն Արեւելեայք բովանդակօրէն, այլ ժողովին մասնակցող եպիսկոպոսներն ալ վիճակին դառնալէն ետքը հակառակ կարծիք յայտնած էին, և բոլոր Կիլիկիա կը դժուարանար նոյն ժողովին որոշումներուն հետեւիլ, Հագիւ թէ Սիս քաղաքին մէջ թագաւորն ու կաթողիկոսը ձեռք ձեռքի տալով կարող կ'ըլլային նոյն կանոնները գործադրութեան մտցնել, Կրօնական պատճառներէ ծագած գժտութիւններ աւելի խիստ կը լինին և ատելութիւնները աւելի կատաղի. ուստի անհաւատալի չէ, որ ճիշտ այդ պատճառին երեսէն ներքին գժտութիւններ զօրացան ազգին մէջ, և նոյն իսկ հայ իշխաններ Հիթումի ու Լևոնի դէմ դաւաճանութիւն նիւթելու ձեռնարկեցին (Չամչ. Գ. 313): Օտար պատմիչներ, ներքին պարագաներու անտեղեկ, հին վրէժխնդրութեանց կուտան այդ դաւաճանութիւնը: Պիլարդու զօրավար, Ղարփանդա խանին Թաթարաց, Անաւարդայի վրայ եկաւ, և երկու թագաւորները խարդախութեամբ իրեն բանակը հրաւիրելով սպաննեց ուրիշ քառասուն իշխաններու հետ (1307 նոյեմբեր 17): Ըստ այլոց Պիլարդու հարիւր սնդուկներու մէջ զինեալ զինուորներ խարդախութեամբ բերդի մէջ մտցնելով, ասոնց ձեռք ձեռքի տալով խողխողել տուաւ (Դարդ. 24):

158. Անտէրունջ գահին տէրութիւն ըրին Հիթումի և Լևոնի հօրեղբայրներ, Ալինախ իշխան՝ Թաթարաց խանին դիմելով Պիլարդուի դատապարտութիւնը ընդունեց (1307), և թէպէտ կրնար ինքն թագաւորել, բայց աւելի ուղեց թագաւորութիւնը յանձնել իւր Օշին եղբօր, որ Մեծ Հիթումին եօթներորդ գաւակն էր (1308): Սակայն Դարդի պատմածին համեմատ, Ալինախ կանուխ մեռնելովը Օշին թագաւորեց (Դարդ. 26): Օշինի թագաւորութիւնը տեց իբր տասուերեք տարի, և մեռաւ (1320 յուլիս 20), տասը տարեկան Լևոն գաւակ մը թողլով, զոր ժառանգ հռչակած էր, չորս անձերու խնամակալութեան ներքեւ, որք էին, Օշին տէր Կոռիկոսոյ, Պաղտին մարաշախտ, Կոստանդին վերջնոյս եղբայրը, և Հիթում սենեկապետ: Ասոնց մէջէն Օշին Կոռիկոսցին գլխաւորութիւն վայելեց, և վախճանեալ Օշին թագաւորին երկրորդ կնոջ, Յովհաննա թագուհիին հետ ամուսնանալով, թագաւորութեան գրեթէ տէրը դարձաւ, քանի որ Լևոն մանուկ թագաւորն ալ Օշինի առաջին կնոջմէն Ջապէլէն ծնած էր (Դարդ. 28):

159. Օշին թագաւոր հզօր պաշտպան հանդիսացաւ Սսոյ ժողովին նորութիւններուն, իրեն օգնական ե խորհրդական ունենալով Կոստանդին Կեսարացի կաթողիկոսը, զոր ոչ իզուր Կոստանդին հերձուածող կ'անուանէ Դավրիժեցին (Առաք. 335): Օշին

տեսնելով որ շփոթութիւնը կը ծանրանայ և սպառնալից կը դառնայ, հաւանեցան որ նոր ժողով մը գումարուի, և եթէ ուղղելիք ինչ կայ քննուի և որոշուի Սակայն ինքն թագաւորը քաղաքէն հեռացաւ, և կաթողիկոսը չկրցաւ որոշ և օրինաւոր դիրք մը պահել, զի բռնած ճամպէն ետ դառնալ չէր յօժարեր, և Սսոյ կանոնները անգամ մըն սլ հաստատել չէր համարձակեր: Այս պատճառով զժգոհ եպիսկոպոսներ և վարդապետներ, եկեղեցականաց և աշխարհականաց բազմութիւններ, մինչև իսկ կիներու խումբեր, շարժումներ կազմակերպեցին, և տեղ-տեղ խմբուելով բողոքեցին նորութեանց դէմ և մերժեցին Սսոյ ինը գլուխները իբր օտարամուտ և ազգային եկեղեցւոյ հակառակ: Ասոնց մէջ աւելի նշանաւոր եղան Ադանայի (1309) և Սսոյ (1311) համախմբութիւնք, որք ժողովի կերպարան առին, թէպէտ առանց կաթողիկոսի, և նոյն իսկ կաթողիկոսին և թագաւորին կամքին հակառակ գումարուած էին: Օշին թագաւոր և Կոստանդին կաթողիկոս զայրացան այդ ցուցմանց դէմ, և թագաւորը կաթողիկոսին խորհրդով սկսաւ բռնութիւններ գործածել հակառակողներուն, մանաւանդ եպիսկոպոսներու և վարդապետներու վրայ, շատեր բանտարկուեցան զանազան բարուրանօք, աւելի շատեր արքորուեցան, ոմանք ալ գաղտնաբար սպանուեցան: Այս միջոցին էր, որ Երուսաղէմի հայ աթոռը, որ վկայասէրէն մինչև այն ատեն կաթողիկոսաց անմիջական իշխանութեան ներքև էր, և եպիսկոպոսէ աւելի անուն չէր գործածեր, պատրիարք անունը առաւ, կաթողիկոսութեան հետ յարաբերութիւնը խզեց, և Եգիպտոսի սուլտանէն հրովարտակ ստացաւ և հայ հաւատացեալներու բացարձակ գլուխ ճանչուեցաւ: Երուսաղէմի առաջին հայ պատրիարքը կը համարուի Սարգիս եպիսկոպոս (1311), և Երուսաղէմի նոր պատմութիւնն ալ անկէ սկսելով կը կազմէ Երուսաղէմի հայ պատրիարքներուն շարքը (Յովհ. Ա. 200): Միւս կողմէն գտնուեցան քանի մը եպիսկոպոսներ, որ զանազան պատճառներով յորդորուեցան Սսոյ կանոնները պաշտպանել, և ասոնք կրնան նախընթացներ համարուել ունիթոսական շարժման, որ այս ժամանակէն սկսաւ կազմուիլ: Ժողովուրդը ընդհանրապէս անոնց դէմ ելաւ, և մինչև իսկ բռնութիւններու դիմեց, և յիշատակութեան արժանի է, Կարնոյ Սարգիս եպիսկոպոսին, բաժակին ջուր խառնելուն համար, ժողովուրդէն սպանուիլը (1311):

160. Օշին թագաւոր թէ իւր քաղաքական շահերուն և թէ իւր կրօնական ուղղութեան համար պէտք ունէր մշակել Լատինաց յարաբերութիւնները, և երբ ինքն յօժարութեամբ անոնց գիրկը կը դիմէր, Կզեմէն Դ. պապն ալ (1305—1314) շարունակ թրդ-

Թակցութիւններով և խոստումներով կը քաջալերէր զայն յառաջել միութենական ուղղութեան մէջ: Վեց լատին կրօնաւորներ Փրանկիսկեանց կարգէն, պապական կոնդակով (1311 յունիս 22) պալատան մէջ կը մնային իբր աքսորական խորհրդականներ և խումբ մըն ալ Դոմինիկեան կրօնաւորներ, Յովհաննէս ԻԲ. պապին կոնդակով (1318 յունիս 8) կը յղուէին առ Օշին իբր ուսուցիչք լատին լեզուի և կրօնի: Այս պարագաները բաւական են յայտնել Օշինի արքունեաց մէջ տիրող ուղղութիւնը, որուն գաղտնապէս, բայց կատարելապէս համամիտ էր Կեսարացի Կոստանդինը: Թագաւոր և կաթողիկոս և իրենց խորհրդականներ մտածեցին երկրորդ ժողովով մընոր ոյժ տալ Սսոյ կանոններուն և տրկարացնել եկեղեցականաց և ժողովրդականաց հակառակութիւնը, որոնք կը զօրանային Ադանայի և Սսոյ անկաթողիկոս ժողովներու որոշումներով, ուր Սսոյ ժողովին կանոնները մերժուած էին: Նոր ժողովը հրաւիրուեցաւ, այլ կատարեալ անյաշողութիւն մը եղաւ: Երկար սպասելէն ետքը, հազիւ 17 եպիսկոպոսներ, 2 վանահայրներ և 5 վարդապետներ հաւաքուեցան Ադանա (1316), և հաստատեցին Սսոյ կանոնները, Անաւարդեցիի կոչուած նամակին շարունակութեան համեմատ: Ներկայներէն ութը՝ Սսոյ ժողովին գտնուող Կիլիկիոյ եպիսկոպոսներէն էին, վեց ևս Կիլիկիայէ նորեր, և միայն երեք եպիսկոպոս Արեւելքի վիճակներէն էին, որք են Տարոնի և Կարսի և Սալմաստի եպիսկոպոսներ և վերջինը հաւանաբար Արտազու եպիսկոպոս Զաքարիայի աշակերտներէն: Այսպիսի անշան թուով եպիսկոպոսներ, այնպիսի շփոթ ժամանակի մէջ, այսպիսի փափուկ խնդրոյ վրայ որոշում տալը կատարեալ յանդգնութիւն էր Օշինի և Կոստանդինի կողմէ, սակայն պէտք չէ մոռնալ, որ լատին կրօնաւորներ էին արքունեաց խորհրդականները:

161. Ադանայի ժողովին որոշումը, ոչ միայն Սսոյ կանոններուն ոյժ մը չաւելցուց, այլ և առաւելօք սաստկացուց հակառակութիւնը, մինչև ինքն Օշին ստիպուեցաւ, այլ ևս բռնադատութիւն չընել, և Սսոյ կանոնները, որք Սսոյ քաղաքէն ու արքունիքէն դուրս հազիւ թէ ընդունուած և գործածուած էին, բոլորովին իսկ մոռացութեան ինկան: Այլ չգաղարեցան լինել քար գաղթակողութեան ապագայ տարիներու, և կռուան մը Կիլիկիոյ լատինամիտ և լատին թագաւորներուն, որով կրցան ոյժ տալ իրենց օտարասիրութեան: Օշին թագաւոր, իւր առաջին կնոջ Զապէլի կամ Աննայի մահուանէ ետքը, նորէն ամուսնացաւ Տարանտոնի կոմսին Յովհաննու աղջկան հետ (1316), որով աստիճան մը ևս լատինականութեան մօտեցաւ: Կապանի Յակոբ եպիսկոպոսը,

որ Ադանայի ժողովականներէն էր, նուիրակ ղրկուեցաւ պապին յԱւինիոն, Ստեփանոս իշխանի և Գրիգոր Թարգմանի ընկերակցութեամբ (1317), որ Կիլիկիոյ հայերուն նպաստ խնդրելու առթով, բոլորովին հռովմէադաւան հոգւով դաւանութեան գիր մը ներկայեց պապին, իբր յանուն Թազաւորին և կաթողիկոսին՝ Յովհաննէս ԻԲ. պապը (1316—1334) հաստատեց ղայն, և ևս քանզև հռովմէականութեան մօտենալու միտումը քաջալերեց առանձինն թուղթերով առ Օշին, առ Կոստանդին, առ Յովհաննա Թագունհի, առ Կաֆացի Հայս, և առ այլս։ Սոստացաւ ևս արտաքին օգնութիւն, յորդորականներ գրելով առ Փիլիպպոս Թազաւոր Գաղղիոյ, առ Հռուբերտոս Թազաւոր Սիկիլիոյ, և առ այլս, սակայն ասոնցմէ և ոչ մին շարժուեցաւ, թէպէտև Օշին և Յովհաննա իրենք ալ ուղղակի գրեցին նոյն Թազաւորներուն։ Պապն ալ վերջապէս գրեց թէ Արևմուտք ներքին պատերազմներով զբաղուած է, և առայժմ չկրնար Արևելքին օգնել (1320)։ Մինչ այսպէս Լատիններ Հայերը անօգուտ կերպով կը գրգռէին, եգիպտացիք լատին Սալակիրներուն համակիրները և հետքերն ալ ջնջելու նպատակով յարձակեցան Հայոց վրայ, Կիլիկիա մտան, և աւերով ու աւերելով ետ դարձան։ Այդ միջոցին մեռաւ Օշին Թազաւոր (1320), յաջորդ թողլով իւր տասնամեայ Լևոն որդին, չորս անձերու խնամակալութեան ներքեւ, ինչպէս արդէն յիշեցինք, որոնցմէ Կոռիկոսցի Օշին պալլ, երկրին կառավարութիւնը ստանձնեց, այրի Թագունհի Յովհաննայի հետ ամուսնանալով։

162. Խնամակալութեան առաջին ժամանակները անցան շարունակ եգիպտացւոց հետ պատերազմներով, և Հայերը տկարանալով, նորէն Արևմտեայց օգնութեան դիմեցին, բայց պարզին խոստումներէ աւելի բան մը ձեռք չկրցան ձգել։ Այսպէս աւահանգիստին և բերդին աւերումը (1322 ապրիլ 23) մեծ տալաւորութիւն գործեց Եւրոպայի վրայ, և Յովհաննէս ԻԲ. պապ, իր պալատան խորհուրդին համեմատ, փութաց գրել Գաղղիոյ Թազաւորին, յորդորելով որ Հայոց օգնութեան հասնի և եկեղեցիներու մէջ ալ ընդհանուր աղօթքներ հրամայեց։ Զինուորական օգնութիւն չգնաց, այլ օգնութիւն ըլլալով լոկ Այասի աւերակները նորոգելու համար դրամական գումար մը ղրկուեցաւ Հայերուն։ Զիշտ այս օրերուն մէջ վախճանեցաւ Կոստանդին Գ. Կեսարացի կաթողիկոսը, առանց իւր ետեւն արդէնքի մը հետքը թողլու, և իւր բնական գործունէութիւնը լատինասէր հակամիտութեան վտանգաւոր նպատակին ծառայեցնելով։

Տ. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Դ. ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ

163. Կոստանդին Գ.-ի մահուանէ ետքը, տարւոյն վերջին օրերը (1322 դեկտեմբեր 25), Լևոն մանուկ թագաւորին հրամանով և եպիսկոպոսաց համահաճութեամբ, կաթողիկոս օծուեցաւ Կոստանդին Դ. Լամբրոնացի, որ իբր եպիսկոպոս Սոյոյ, թէ Սոյոյ և թէ Ադանայի ժողովներուն մէջ, նախագահէն ետքը առաջին աթոռը գրաւած էր, և Անաւարդեցիին և Կեսարացիին լատինամիտ ուղղութեան հաւատարիմ հետևող էր: Երբ Եգիպտացիք ահեղ բազմութեամբ նորէն Կիլիկիոյ վրայ յարձակեցան (1323), և երկիրը աւերեցին Լատիններուն վրէժը լուծելու դիտմամբ, Լևոն թագաւոր և Օշին խնամակալ և Կոստանդին կաթողիկոս խոնարհամիտ գիրերով և հպատակութեան ցոյցերով նորէն պապին դիմեցին, միշտ մեծամեծ ակնկալութիւններով: Սակայն Լամբրոնացի կաթողիկոսը լաւ խորհուրդ մը յղացաւ ուղղակի թշնամին ողորդելու, և անձամբ Հալէպ գնաց Եգիպտոսի սուլտանին հետ բանակցելու, և յաջողեցաւ ժամանակաւոր խաղաղութեան դաշինք մը կնքել, որով պահ մը շունչ առաւ Կիլիկիա: Բայց որովհետեւ Հայեր Լատիններէ յոյսերնին չէին կտրեր, և օգնութեան ակնկալութեամբ անոնց հետ բանակցութիւնները կը շարունակէին, Եգիպտացիք կասկածեցան թէ Հայեր գաղտնի պատրաստութիւններ կը տեսնեն, և ատեն չտալու համար կանխեցին և Կիլիկիա յարձակեցան, մեծամեծ նեղութիւններ և աւերումներ պատճառելով երկրին (1324): Կոստանդին Տ. Լամբրոնացիի հայրապետական և վարչական գործունէութեան վրայ տեղեկութիւններ չեն հասած, միայն գիտեմք թէ չորս տարի պաշտօնավարելով, խաղաղութեամբ վախճանած է (1326): Իւր թաղման առթիւ կը յիշուի, թէ երբ Դրազարկի վանքին մէջ Բարձրբերդցի Կոստանդին Ա. կաթողիկոսի դամբանը բացին, որ 60 տարի առաջ թաղուած էր, զտան զշուրջառն փծած, և զպալին (պալիում) խայտնեն շէն, և զգաւազան և զմազն, և ոսկր ամենեին ջգտան, և փառք տուին Աստուծոյ (Մմբ. 130): Մեք չեմք կրնար ճշդել, թէ ինչ չափ ստոյգ, և ինչ տեսակ պարագայ մըն է պատմուածը:

Մ. ԱԵ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ